

Kőbányai János

A Nobel-palást magánya mögött

Kertész Imre 1929–2016

Kertész Imre halálhíre akkor is megrendítő, ha azt már évek óta várni lehetett. Sőt: barátainak és drukkereinek – akik közvetlenül is tanúi voltak, hogyan élte utolsó éveit – nem lehetett kegyesebb kívánsága, mint hogy Imre szabaduljon meg az élet „ajándékától”, amelyet az Auschwitzban ráakott rettenetes terheken felül, az utolsó időkben, oly meg nem érdemelt fizikai szenvedés is tetézett.

Azonban milyen más szembesülni a ténnyel, hogy ő nincs ezen a világon. S még ha nem is vesz részt már az *ún.* és „mindennapi” életben, de azért él, s ha nehezen is, de még lélegzik a Szilágyi Erzsébet fasorban – s e pusztá létezésével, vagy inkább kimerevített „túlélésével”, tartja életben a nagy know-how-ját: a *Holocaust* (ő így írja) a kultúrába szervítésének gondolatát. Ugyanis a terepen, amelyet ismerünk, s amit neki is ismernie adatott, nem és nem akar átlényegülni ez a rettenetes tapasztalat katarzissá, gyógyulássá, majd megbékéléssé.

E kozmikus „kudarc” hidege szabadult fel az általa hagyott úrból, s gyengít el az elárvultság dermesztő érzésével.

Ő ugyanis azon ritka írók közé tartozik – még sokáig nem tudok róla múlt időben gondolkozni –, akik egzisztenciájukban is teljesen lefedték a saját életüket és ügyüket. A programot, amely kompenzálásul, hogy visszajött a „muzulmán”-nemlétből (élet és halál mezsgyéjéről), azaz: Auschwitz totális megtapasztalásából (amiből valójában nincs visszaterés) anti-Auschwitz anyagot teremtett, hogy azt a művészetén keresztül az Auschwitz utáni, de Auschwitz origópontú világ tudatába fecskendezze.

Most művein a sor, hogy a bennük felhalmozott végtelenségig osztódó urániumrudacsok anti-Auschwitz anyagai nélküle is dolgozzanak az emberi nem elbeszélésének végzetes fordulata *tikkunján*. Vajon elegendő lesznek-e erre a roppant, s még be nem teljesített, feladat továbbvívására? A sziszi-fuszi jelenlétre?

*

A magyar irodalomban sok-sok társtalan író alkotott – csak éppen nincsenek az *ún.* kánonban, s ezért, sajnos, még csak az emlékezetben sem. S ez nem az írók, hanem a kánonkészítők – szerintem végzetesen elszegényítő – hibája. A Kertész életmű és attitűd e társtalanok Atlantisz-szigetcsoportjainak vonulatából, azaz: egy, a befogadás hiánya miatt elsüllyedt kontinens talapzatáról nőtt ki. Azzal a, lehet, jelentős különbséggel, hogy oly megdöbbentő módon, Kertész Imre a világirodalom színpadán bukkant felszínre. (Különbömi más vonta reflektorfénybe Magyarországon az író és művét? Amikor a *Sorstalanság* 1975-ben és 1985-ben is majdnem visszhangtalan maradt. S amit szívesen letagadna a postNobel recepció: a rendszerváltozás sem „fedezte fel” – az író igazi megdöbbenésére, aki addig dionüszoszi szkepszissel élvezte a diktatúrában a maga termékeny és „radikális” kívülállásának kivételességét.)

A magyar közeg Kertész Imrével szembeni befogadáshiánya csak aláhúzott egy tradicionálisabb magyar fátumot – nagyjai és másságai recepciójának „öngyilkos” hiányát.

(Ha Magyarországon élő s ott magyarul író író kapta a száz éve áhított Nobel-elismerést, s közben a kánoncsinálók nem vették őt észre, akkor nem kellett volna szégyenkezve lemondaniuk? S ama kánonról kimondani: *nem érvényes*. Mint tudjuk, nem ez történt, hanem helyette a magától értetődőséget hazudás komédiája tobzódott, amitől sem a múlt, sem a jövő kánonja nem változik meg. S ezen a külföldi befogadás szolgái visszhang-ragozása – mert nem organikus – sem segít, sőt: még inkább elszigetel a Kertész-jelenséggel való azonosulástól.

(Kertész Imre budapesti gálya- és, sajnos, betegsége rabságának szobáját egy ilyen magyar író portréja – kettő is belőle! – díszíti: Szomoró Dezső. Miatta lettem elkötelezett híve, s fogtam művei kiadásába, noha az új életműsorozat, vagy Kertész Imre Szomoró dicsőítő sorai és interjúja, jottányit sem változtatott az író befogadásán.)

Az első igazi modern magyar költőt, Vajda Jánost sem fogadta el („népnemzeti”) kora, ez a tény pedig nem irodalomtörténeti fejlemény, hanem olyan végzetes törés – ezt lenne jó legalább tudatosítani! –, amely nélkül a magyar társadalom minősége lehetett volna egészen más, mert elbeszélését az európai modernitással kompatibilisebb irányba terelhetette volna. Ugyanis ez effajta be/elfogadás-választást – és csak ezt nem! – nem a nagyhatalmi viszonyok és más kedvezőtlen világpolitikai „helyzetek”, hanem csupán az emberek és közösségeik milyensége befolyásolják. A modern korban ezt a minőséget leginkább az irodalom és a művészetek formálják, de csak akkor, ha megfelelő dózisban és diszkusszióval eljutnak a társadalom tagjaihoz.

Petőfi Sándor és a szellemi teljesítményben azóta sem megközelített reformkor átította a kortárs magyar társadalom jelentős részét, majd később, ha már nem is olyan átütő mértékben, Ady Endre és köréit is. Azóta ez az értékeket felismerő és popularizáló művészet-elsajátító tendencia folyamatosan leszálló ágba hanyatlott.

Kertész Imrének a sok-sok előd magányosságát megérző magánya a Nobel-díj fényárnyékában azért is tragikus, mert nemcsak egy rendkívül értékes írói (emberi) látásmóddal mulasztotta el a felfedező megismerkedést, hanem mert az életműve elősegíthette volna a gyászunkat, amelynek révén a magyarságból „kiszántott” elem, a zsidóság, legalább a „kollektív emlékezetben” – a megújult vagy éppen újrakanonizált nemzettudatában – megbékélhetett volna egykori kiszántóival, s ezzel saját magával is. S ezzel mindenki számára elviselhetőbb lenne – szellemi, sőt, egzisztenciális értelemben is – Magyarországon élni.

*

Az alkotója nélkül maradt Kertész Imre-i életprogram terhe most a művekre maradt. Ebben segítenek a még fölfedezetlen, sőt sztereóban a regényekkel együtt olvasandóságukban még ki nem próbált naplók, jegyzetek, amelyeknek a *Gályanapló*val indult darabjai a fikciós prózájával egyenrangúak – sokszor mélyebbek, mert az egzisztenciához tapadt tulajdonságuk okán radikálisabbak. (*A Múlt és Jövő*ben kezdte közölni őket, rábeszélésemre, mert nem volt kézírata a folyóirat indulásakor.)

Ezek az önreflexiók lehatolnak az „ember mélyébe”, aki maradandóan értékes és forradalmian új művet volt képes létrehozni.

Kertész Imre a főművét, vagy közülük az egyiket, mindenesetre az elsőt, a *Sorstalanságot* nem tizenkét éven keresztül írta, hanem ennyi ideig gon-

dolkozott azon, hogy hogyan írja. Ez az elmélyülése és az új műformával konform saját személyiség megformálása eredményezte nemcsak a különös stílust és hangot, hanem azt az önmeghatározást, szellemi tartást, amelytől oly revelatíván különös ez az annyiszor elmondott magyar-zsidó „kollektív történet” – a „kiszántás”, a „túlélés” és a „visszaboronálhatatlanság” narratívája. S hogy Kertész Imre földi szíve megszűnt dobogni, itt az ideje, hogy hiányát kompenzálандó megismerjük e kivételes szellemi egzisztencia kialakulásának folyamatát és eredményét – ezt a bennünket jobbá sarkalló egzisztenciális és esztétikai teljesítményt. Így követhetjük őt abba a tanulságos vívódás-kalandba, amely eredeti kontextusaiba helyezi a művet, amelyet egy Nobel-díj sem tudott szervessé tenni a magyar közegben. Sőt, az őszintétlen befogadás csak tovább irritálta a Nobel-palást ellenére az író, akit ez a csak Jóbmítoszhoz hasonlítható fordulat még inkább magányossá tett.

Ez a maga helyzetével szembenező, s abból magát föllepítő, magány az 1944 nyarán-őszén a kassai vasútállomáson bekövetkezett törés nyomán keletkezett. Az onnan továbbgördülő deportáló vonatok ugyanis a magyarok és a magyar zsidók történelmét végzetesen különválasztották. A deportálást megszervező-lebonyolító elkövetők megmaradtak a maguk – „*Nekünk Mobács kell!*” – történelmében, s az egykor magyarrá átlényegült zsidók, az áldozatok népe pedig, néhány járóföldnyivel arébb, az Auschwitz-Apokalipszisban (mint ezt most a *Saul fia* is oly elemi erővel megérzőkítette) azzá az egyetemes zsidó néppé egyesült vissza, amely a Jehosua ben Joszéf keresztre feszítése mozzanatában az előző Apokalipszis tanúja és elszenvedője is volt. S vajon mi történt azóta, amely az Auschwitz-tapasztalatot – a harmadik túlélő nemzedék, Nemes Jeles László és Röhrig Géza eleven és hiteles víziója rá a döbbenetes példa – visszaoldotta-csatornázta volna a magyar elbeszélésbe? Nem történt sok – erre a mai ún. emlékezetpolitikai iszapbirkózások vagy sértegetések szolgáltatják az oly kiábrándító példát. („Auschwitz óta semmi sem történt, ami Auschwitzot visszavonta, ami Auschwitzot megcáfolt volna. A Holocaust az én írásaimban sosem tudott múlt időben megjelenni” – ahogy Kertész Imre írta *Stockholmi beszédében*.)

Kertész Imre azonosságával küzdő, a kiürült, s már évszázada sehova nem vivő dichotómiákat és antinómiákat meghaladó útkeresései „nyomkeresőül” szolgálhatnak számunkra a reformkori felemás befogadásra, majd a posztholokaust hazugságkultúrájára épülő ingoványon – amelyre Magyarország épült, s amelynek oly fátumverte örökösei va-

gyunk. Kertész Imre példája – a világsikere is, azaz a világ befogadása Magyarországgal szemben (s nem ellene) – kirángathatna végre egy reménykeltőbb elmozdulás, egy árnyaltabb és igazabb azonosítás irányába, ahogy annak idején Ady Endrét is

megérintette a soha meg nem értett, el nem fogadott, örök kánonon kívüli magyar kultúrában megbúvó, de *mainstream*mé soha nem szélesedő alkotók képviselte mélyáramlatai.

1984, Szigliget, amikor megismerkedtünk